

РАЗГОВОР НА ЧАСТ ОТ ЧЛЕНОВЕТЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ СЪВЕТ НА
НАРОДНИЯ ТЕАТЪР "ИВАН ВАЗОВ" С РЕЖИСЬОРА И АРТИСТИТЕ НА
ПОСТАНОВКАТА "ДВНАДЕСЕТТЕ РАЗГНЕВЕНИ МЪЖЕ "

ПРИСЪСТВУВАЩИ ЧЛЕНОВЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ СЪВЕТ: Васил Стефанов,
Антоанета Войникова, Красимир Спасов, Енчо Халачев, Атанас Веля-
нов, Константин Илиев, Стойчо Мъзгалов, Адриана Андреева, Сава
Хашъмов, Стоян Алексиев, Михаил Петров, Любомир Тенев, Велко Кънев,
Виолета Бахчеванова

ПРИСЪСТВУВАЩИ ОТ СЪСТАВА НА ПОСТАНОВКАТА И ГОСТИ: Йорданка Куз-
манова, Кирил Воденичаров, Атанас Воденичаров, Леон Даниел, Марин
Янев, Борис Луканов, Кирил Кавадарков, Андрей Баташов

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. Събота вечер е, което не значи, че е напомняне за
особено темпо. Но мисля, че без да си налагаме особено темпо,
можем да бъдем по-експедитивни, ако искате.

Както знаете, нашият художествен съвет се саморазпусна, деси-
зира се. Той прие да се освободи като орган от някои свои стари
функции - да дава ход или разрешение за премиера на приетия от
него спектакъл или да не дава.

Съставът на художествения съвет се запази и ние тук днес
сме се събрали да си поговорим колегиално по определен повод.
Тази вечер на този разговор присъствува почти целия изпълнителски
състав. Разговорът е отворен и свободен.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ. Работата на Леон Даниел е много хубава. За мен той
е най-добрият наш специалист в областта на режисурата. Бил съм в
комисията, която го избира да следва в Москва и значи още тогава
не съм сбъркал. Мисля, че винаги е добре, когато режисьорът има
възможността да чуе съветите на професионалите. Когато друг път
съм идвал в Народния театър на художествен съвет, винаги съм се
чувствувал малко неудобно - премиерата е вече обявена, гледаме
два-три дена преди нея и художественият съвет някакси губеше
смисъла си.

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. Нашата премиера и сега е обявена. Ще бъде следва-
щия петък. Работата на Леон Даниел в Народния театър, може да се
каже, има възможността да създаде хубави навици и театърът лесно
може да ги възприеме. Леон Даниел точно спазва планираната за пре-
миера дата, въпреки че беше лишен по една или друга причина от
някои репетиции. Планираната дата беше 10 - 15 декември и спек-
такълът има условията и няма защо да не ползва премиерата да
бъде на 14 декември. Освен ако разбира се Леон Даниел няма някак-
ви отделни и свои съображения.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ. Какви съображения? И актьорите му са готови.

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. И аз мисля, че е време "Дванадесетте разгневени
мъже" да бъдат пуснати в доста излияния на афиш. Леон Даниел е
наш гост-режисьор и той пожела да чуе какво мислим за работата
му, за работата на постановъчния екип, на заетите артисти, иска да
чуе нашите мнения като колеги и специалисти, без това, което ние
мислим да е задължително за него. Крайно време е да се разтоварим
от функцията на предишния съвет - да приема репетиция и да пре-
ценява пуша или не спектакъла.

КРАСИМИР СПАСОВ. Господин Стефанов, ако може, аз искам да кажа ня-
колко думи, някои свои размисли накратко. И така, без много прелю-
дии минавам на следното. Искам първо да кажа, че съм убеден, че се
срещаме с едно мъдро правление.

(реуст)

Неговата мъдрост произтича от самата му същност. А тя е много точна и много необходима на времето ни, точно сега, точно днес, на хората днес, на нашето до невъзможност разклатено и лично и обществено съзнание. Бих казал - предизвикателно в тази си мъдрост. Леон ни среща с образец на демократичното мислене. А опорите на демократичното мислене са в следното - във възможността да се фиксира определен проблем, да се разсъждава по него, да се изследват доводите и контрадоводите и в резултат на цялото това подробно разискване хората да се обединяват като заемани позиции. Обединяват се чак тогава - и това е акцентирано - когато са убедени, че имат основателно съмнение по изложения проблем, както е случаят в тази пиеса - основателно съмнение в аргументите на съдебната теза. Този спектакъл е мъдър и постановъчно, не защото и режисьор, и артисти имат среща с някаква гениална драматургия, а просто среща с добра проблемна материя, с една професионално добре скроена интрига, ясно скроени взаимоотношения. Образите са щрихирани, отворени така да се каже, и актьорите, съобразно дарбата си имат възможността да дописват тези образи. Спектакълът не се стреми да ни смайва с постановъчни решения, и това е плюс. Като правило имаме едно традиционно постановъчно решение. Сценографията е много убедителна. Към нея обаче, има моменти, на които не мога да не възразя, възразението ми е по линия на бутафорността на тези моменти. Говоря за пускането на дъжда, прожекцията на небостъргачите - също не е качествена. Бих препоръчал също така да се внимава с ударите по сценографията, защото нейното разклащане, разбива усета ни за цялостната сценография като масивна и с архитектурна достоверност. Трябва просто да се внимава. В спектакъла има някои хитрини, които в бъдещия вървеж пред публика, трябва да се осъзнаят и да се постигат от актьорите. Достоверността на сценичната среда предполага и достоверност на сценичната игра. Основата, началото, върху което е построена играта, предполага достоверно живеене сега и тук в ситуацията. Тука всеки стремеж на актьора да се играят определени качества на образа, влиза в противоречие с природата на чувствата на зрителя. Струна ми се, че в това отношение, артистите имат възможност за постигане на възможния най-висок предел, на пълна истинност като живот на сцената.

Заедно с това искам да свържа и друго обстоятелство. То е и своеобразен мотор на действието - става дума за това, че времето реално тече в спектакъла. Времетраенето на живота, който се възприема е реалното време на самия спектакъл - това е проблем на реално протичащото време. Това реално време ви задължава още повече то да протича вътре във вас и заедно с вас.

И един трети проблем има. Става дума за своеобразния музикален коментар на репетиращия оркестър. Той идва да подсили моментите на течащото време. Според мен артистите все още не усещат движението на музикалната партитура и не са успели да се сработят с нея.

Един сериозен проблем на днешната репетиция е и фактът, че не се чува достатъчно добре. Особено важният монолог на демокрацията на Красимир Марянов се изгуби, просто не се чу. Всяко включване в действието на отделните номера е важно, защото съдържа мотив, подтикващо действието нататък. Важно е не само като солова изява, а като поета информация от останалите. Словото задължително изисква ясно поднасяне, логичност и чуваемост.

Лично аз харесвам това представление, заради перспективата му. След няколкото завъртания и срещите му с публиката, то ще порасте, ансамбълът му ще се сработи. И сега виждам успешното изявяване на част от артистите, които сериозно работят и вярвам в успеха на цялото.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ. И аз забелязах, въпреки че бях седнал напред, текстът не достига ясно. Имам усещането, че текстът твърде много се играе и даже преиграва, а мен ме занимава тук не толкова оцветяването, колорита на словото, а мисленето чрез словото. Засега има твърде много

игра, а това оставя впечатление за директност. Все още ми липсва нюансираност на отношенията, на връзките между героите. Всеки е още сам за себе си. У мен остана странното впечатление, че героите до този момент, до това заседание, не са се познавали. Мисля си, че съдебните заседатели в Америка си се знаят, може би те са имали не едно общо заседание зад гърба си. Леон Даниел с това непознаване между героите дава един добър театрален трик, но не знам дали е достоверно.

ЛЕОН ДАНИЕЛ. В САЩ никога не заседават едни и същи съдебни заседатели. Обождат им се по телефона и събират случайни хора.

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. Събират ги без предварителни предупреждения, по присъствени списъци.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ. Не знаех това, може би се водят от впечатленията си за Франция. Сега - конкретно. Не искам да говоря за хубавите страни, а за онай сигурност, която трябва да има във всяка крачка на конфликта. Всяка пиеса носи голям глобален конфликт, социален проблем и в крайна сметка всичко това гравитира към отделната личност. Този проблем - глобалният - съществува и тук, особено във втората част. Това е въпросът за човешкото съмнение - не искам да говоря по целия спектър на проблематиката за демокрацията. Във втората част започват да говорят въобще за нещата, не случайно е споменаването на фашизма, всички тези теми рекушират в един или друг смисъл във всеки един от героите. В този смисъл за мен идва късно основната тема - за човешкото съмнение. Би ми се искало малко по-отрано да се почувствува. Този, който е най-твърдият, най-непоколебимият, не бива да го възприемаме така буквално. В играта ми се гука би на места втория план, движението в израза на взаимоотношенията. Що се отнася до присъствието на характерност в играта - характерността на Кавадраков на мен ми допаднаше. Той изобщо създава един сценично богат и разнообразен образ.

Мисля, че декорът е добре разположен в пространството. За мен това е масова пиеса. Дванайсет души са непрекъснато на сцената, те и движението им нито за миг не досаждат, мизансценирането им не дразнеше. Това е голямо постижение за режисьора и самите актьори изпълняват мизансценирането си с лекота и непосредственост.

Аз харесах тези паузи в днешната репетиция, тези паузи, и тези викове, които има. Разбира се на две-три места тези викове трябва да имат своята подготовка. Тези викове може да са изненадващи за самия герой, като негова неочаквана реакция, но те трябва да служат на цялостното действие, за всички на сцената. В киното е друго, има едър план, има разкадровка. Тука всичко е в общ план, колкото и режисьорът да извежда едни на преден план, а други да отпраща към дъното, гледната точка за зрителя си остава една и съща.

Има нещо, което лично на мен ми липсва - бих го нарекъл една по-голяма мъка у всички ми липсва, не само по повод на възможния екзекутиран, което е част от сюжетния момент. Този мъка не че я няма, има я, но на много места не е постигната. От друга страна мен ме занимава въпроса, свързан с основната тема в пиесата, тези хора, в процеса на това сценично действие / аз съм за открояването на всяка отделна личност в общото действие / , но не е изведено - сближават ли се или не? Стават ли те по-близки, какво е развитието им? Мисля че в пиесата има един такъв лиричен момент. Той не се отнася до всички. Не са страшни фактите сами по себе си, страшно е мисленето за фактите, за ситуацията на човека, който се оплъчва срещу общоприетото, за човека, който спасява. Това са нещата, които сближават хората, от тук и ласката, и отношението. Ще ми се малко повече да ги има тези неща, за да се избегне прекалената суровост, която е само едната половина на нравите, другата е - трагиката. Мисля, че този спектакъл трябва да ме трогва. Засега ми стои виртуозен, но студен.

Спектакълът и сега е с разчетени отношения между хората, той ще израстне от срещи с публиката и артистите ще мислят вече не за репликите си, а за мълчанието, и зоните на мълчание за всеки вярвам, че ще се постигнат. Леон Даниел ме е възхищавал винаги с работите си, с големия си професионализъм. И днес се срещнах с успешен негов спектакъл и вярвам, че ще има успех зрителски.

БАСИЛ СТЕФАНОВ. Когато театърът е изкуство, това ^{сиг} не значи, че трябва да си ходи на театър.

САВА ХАНЪМОВ. Не исках да говоря след професора, защото след него едва ли бих могъл да кажа нещо съществено. Нямам нещо особено различно за казване. Затова ще бъда кратък. От моя професор съм научил, че всяка работа трябва да се върши чисто и елегантно. Днес това личи. Имаме среща с точно такава работа - Леон Даниел чисто и елегантно е направил спектакъла. Той не е въвел артистите, а е направил спектакъла и това личи в удоволствието с което актьорите играят. Мисля, че точно това удоволствие не може да не се почувствува. Имашме среща с работа, която се прави с удоволствие. Удоволствието личи и аз го адмирам, защото получавам долу удоволствието на зрител. Никой от актьорите не се мъчи, никой не се изпоти на сцената. За мен изпотяването е признак на немощ. Предположението, че на спектакъла може би му липсва болка - аз бих прибавил, даже поезия, нещо лирично, нещо, което да не те оставя докрай разсъдлив като зрител. Не зная дали надежда има в сближаването. За мен най-много сближава болката, а не оптимизма. Ако ми позволите, ще споделя две мои лични бележки. Не обичам възклицанието "бе" в българския театър, освен ако не е написано от Елин Пелин, Йордан Йовков или Радичков, освен ако го има в американския английски на текста и е преводимо. За мен лично са излишни оценките на Иван Тонев на финала, това е някаква пантомима. Мисля, че не е нужно да коментираме финала, а той прави точно коментар. И трето - в искрените взривове или викове в действието пак трябва да се стъпи на принципа, по който се играе, на стила на игра, а не да ги превръщаме в себепоказване. Без да мислим или да се опасяваме, че ако ги пооберем би се стигнало до стерилност в играта. В тези взривове също трябва да се внесе доза елегантност.

АНТОАНЕТА ВОЙНИКОВА. Днешното ми гледане е всъщност трета моя среща с представлението. И тези три мои гледания ми позволиха да уловя как се надига фактът на изкуството, как се формира, как се създава сериозното и опасно животно, което всеки момент ще ни се озъби от сцената. Лично аз съм изпълнена с вътрешно удоволствие и надежди от този процес. С вътрешно, изострено ухо се питам къде ще закача спектакълът днес. То е във вечното - ако можем да мислим, да откриваме зад видимото значимите неща. Но днес висва все толкова един нов въпрос, нова тема, самата тя се насочва и в днешната репетиция, поне за мен остро се събра темата за бащите, които са убивали или могат да убият децата си. И това аз го усетих в най-ретроградния образ на Михаил. От неговия кратък монолог започва тревогата и преобръщането на всички към казуса, към детето, към смъртната жажда за отмъщение. Съвременният свят, нашият век е век на греха на бащите към децата. Този въпрос не е решаван в производението, но той от целия ни климат прониква в спектакъла и би ми се искало още по-голяма яснота в извеждането му. По-голяма яснота и точност на писъка като място в цялостното действие, пречупен през личното у всеки.

Създадени са много комфортни условия за спектакъла - превзето и овладяно пространство, засищано със значимост. От тук естествено идва и удоволствието от играта. Паралелно с това - видим е растежът на актьорите. Актьорският оркестър свири все по-богато и не е стигнал до пълнота още, до пълнозвучие. На места разработката на този оркестър все още е епизодична, все още се изобразява, без натуралната

естественост. Изобразява се процеса на мислене, а не активно включване. А на места ~~с~~ налага и подмяната чрез характерност. Лично за мене има някои въпроси и сцени, възлови въпроси и възлови отговори по отношение на централния пункт. В днешната репетиция се заживя с решението. Етапът е - стойте да отхвърлим думите и да минем на следващата стъпка.

Един сериозен въпрос за мене е свързан с архитекта на Стоян Алексиев и с неговото стоене отпред 10-15 минути. Чувствувам в присъствието му значимостта на интересния човек, който се готви да преобърне дванадесетте разгневени срещу едно престъпление. Какво има в присъствието му - прозрение, подготовка. Мисля, че има недоопределеност в присъствието му. Какво е това - обиграност при решаването на сложен въпрос, упорит човешки тип или човек с мекота и интелигентност, може би твърдост. Актьорът е в неизгодна ситуация - 15 секунди с лице към публиката, за да ни внуши какво - благородство или отнесеност? Прескачам неловкостта на началните секунди, но и по нататък нямам отговор - този човек луд ли е или е много умен и интересен. А този отговор ми е безкрайно нужен. Ако го имаме като решение, актьорът ще го реши с лекота и яснота.

По повод на Краси, наистина монологът беше смутен, объркан монолог, един изтърван момент. Текстът е тезисен, но отеква в най-немъдрия и това е големият ход на драматурга. Изпълнението му е прост проблем. Смисълът да натовари другите с отговорността да се реши демокрацията.

С появата на премиерата на спектакла надали ще преживеем жадувания звезден миг. Но в приближаването на този миг ми се ще да имаме предвид следното. Великолепна е подготовката и логиката на арията, но при нейното изпълнение целият останал състав се отдръпва за арията и спада действието. Арията гръмва и остава без взаимност на действието.

При Михаил в разказа за сина дръпва нишка, тема, която гръмва и определя финала. Монологът като текст е на информационно ниво, разказ на случка, а не излизат отрицателните натрупвания от младежта. Това е може би въпрос на работа, на сила или на по-устремена игра.

Близо до финала има момент на тримата - Марин Янев, Велко и Михаил, един странен момент, на последните ретроградни сили, чудовищни сили. Другите са отпаднали, останали са най-страшните. Това са три страшни идеи, три страшни концепции. Единият френетично следва конфликта баща-син. При Велко Кънев е социалния контекст към опонента. Марин Янев-стриктното съзнание, което не допуска чувствата да влияят. Седят в дълбочина, в тъгъла, на една пейка преди да излязат всеки със своята идея. Велко, вашият монолог е хубав, трябва пространство за своето "не", а вашето е казано с гърба ви. И трите отказа ми прозвучаха анемично, не отекнаха в цялостното действие, трите "не" останаха беззвучни. Това са май най-важните неща.

финалът не приемам. Свири музиката, тъмнина, нещата са свършени. Без пантомима, разбира се.

БИОЛЕТА БАХЧЕВАНОВА. Обзело ме е едно приятно чувство откакто сме се саморазпуснали. Много е приятно чувството да се разговаря без да се самоконтролираме - дали се пуска или не спектакъла. През последните десет дни два пъти изпитах голяма радост. Гледах две постановки на Леон Даниел - в НДК по Хавел и сега този спектакъл. Днешната събота е радостна в живота ми. Хубаво е и други колеги да видят двете миниатюри на Хавел, за да почувствуват и те моята радост от срещата ми с Леон. Радостно ми беше да гледам нашите момчета в този спектакъл така ангажирани, така сериозни. И друг път им съм се радвала, но тук те са амблок и с Леон. Още отсега аз мога да видя след пет-шест срещи с публиката какво е заложено в актьорската им работа. Особено от тях има някои, които вече са много обиграни и още повече че това е спектакъл, на който много разчитаме. За мен е успешна тази среща с Леон по това, което видях на сцената. Определено тази вечер съм доволна. Темата на съмнението е много сериозна,

значима е, това е, което ни свързва с действителността, с проверката, на която подлагаме всичко в досегашния си живот. Искам да дам един пример - с Георги Марков и неговите задочни писма, той е минал покрай мен, прескочила съм го, лишила съм се, а днес прелива тази болка в душата ми. Съмнението в спектакъла е което го прави наш съвременник. На добър час на добрите приятели на сцената, поздравявам ги за работата им с Леон. И им завиждам. Аз се разминах сега с Леон, но съм се срещала с него в ранните си години. Искам да кажа една мъничка бележка, то е такъв дребосък, че даже не си струва да се говори. В началото всички влизат ритмично, но еднакво, еднакво се оглеждат, а излизат от напрегнато и трудно дело. Началото на второ действие е повторение на финала на първо - много ми е познато, все ми се ще някак по-да се измисли. Да продължи нататък - веднага след ножа. Иначе ми стои като ненужно повторение.

Пожелавам успех и дано да имаме успех с този спектакъл.

САВА ХАШЪМОВ. Съгласен съм с бележката на Войникова за Стоян Алексиев за стоенето му на авансцената в началото - преекспониран е, да не би да не забележим, че това е точно човекът, който ще... Лично аз бих искал да не зная кой ще е този човек от дванадесетте.

ЙОРДАНКА КУЗМАНОВА. Сега. Аз ще кажа само три изречения. Спектакълът увлича. Мен ме увлече. От сутринта съм с тази мисъл - ще гледам нещо хубаво. Дойдох и не се разминах с тази вътрешна радост. С възхищение следях играта на мъжкия отбор, този споен оркестър, дерижиран от Леон Даниел. Заслушах се и в музиката към спектакъла - на мен ми е силна, може би съзнателно е търсена да звучи силно. Отделни откъси, имам такова усещане, дали не съвпадат или нарочно не съвпадат с музикалната фраза на джаза. Иначе съвпаднаше вътрешния живот с музиката. Само в отделни моменти нещо не съвпаднаше. Спектакълът буди много съвременни асоциации. За първата част искам да кажа две-три изречения - дали е намерен точния ритъм? Дали в антракта няма някои да си вземат палтата и колко ще си вземат палтата, колко души ще напуснат сградата? Знам, че ще има такива. Какво да се направи не знам. Най-добре е тези дето ще напускат изобщо да ~~не~~ ги няма в салона. Сега, не знам, - Виолета загатна за тази еднаквост на влизането. Има моменти на биден вътрешен кипнеж. Кой са спадовете - актьорът си отбива репликата, почива, действието спада, останалите също стоят статично. Не говоря за натискане на педал, но ми се ще да усетя поне капчица вътрешно вълнение. Тогава ще се получи и виртуозност, и точност, и примамливост. Испитах радост за актьорите, за професионализма на спектакъла, няма да ги казвам отделните постижения - много са. И аз не говоря за формалното състояние на ритъма в първата част, а...

КРАСИМИР СПАСОВ. Аз преставам да разбирам, какво правим? Ние пак почваме да превръщаме художествения съвет в мазохистичен акт. Мисля че не трябва да се говори по-бързо, а че са необходими повече паузи. Искам синкопираната партитура да е още по-точна. Пак почваме да разсъждаваме прагматично - трябва ни спектакъл за публика и още нещо?! Публиката мен лично малко ме тревожи! Работата на Леон е тип предизвикателство към трупата на Народния театър. Казах в началото, май че не бях добре разбран - сценичният тип игра е достоверност. Достоверност - сега и тук, възможно най-сложната. Считам, че работата над спектакъла и срещата с режисьора са полезни за артистите на Народния театър да си припомнят как това става. Те имат още много работа, за да засвирят заедно. И когато засвирят, Стоян Алексиев няма да се набива в очи. Образите по драматургия са шрихириани, конвенционални, някои от тях носят енигматичност с по-интересни папаболи. Но има още работа. Когато тази работа се свърши, гневът ще преминава от черно в бяло. Героите идват с биографиите си в една ситуация и реагират съобразно биографиите си, но на ситуацията. Търсенето на емоционалния ефект тук е по ~~не~~ линията на оформящото се болшинство, хуманизирането на това болшинство и усещането им като

братя. По повод излизането им, да се търсят новосъздадени отношения мисля - няма нужда. Те няма да се видят повече, животът надали ще ги събере. В това отношение се иска още работа. Извинявай, Йорданке ако те прекъснах.

ЙОРДАНКА КУЗМАНОВА. Аз нямам какво повече да кажа, а и не умея така. Красимир Спасов умее да го изрази.

АДРИАНА АНДРЕЕВА. Гледах репетиции два дена под ред. И двете на високо ниво. Харесвам материала, много човешка е пиесата, води към доброта чрез съмнението. Хващам се на мисълта, че ще се радвам, ако момчето, за което говорят, е невинно, а не убиец. Силното в американската драматургия винаги ми е действувало, може би и заради сантименталността ѝ и добротата ѝ, от които всички се нуждаем. Да влизаме в даден стил умеем и мисля, че ще го овладеят. Харесва ми този спокоен ход, на приливи и отливи, на паузи и взривове, на пластична разработеност. Впечатленията ми от самата музика е че е добра като музика, но ме дразни да следя действието. А колегите ми са чудесни. Всеки намерил себе си и различен от другите.

ЕНЧО ХАЛАЧЕВ. Вземам думата - харесвам това представление. За постановката вече много се говори. Не мисля, че материалът е остарял, не мисля, че е и злободневен. По склонен съм, като подчертая, че се налага темата за човешкото съмнение и то е стойностното, то движи живота и е една от вечните теми, да кажа, че в случая това съмнение е поднесено по друг начин. В този смисъл то пасва и на времето сега. Представлението е направено много просто и в това е голямата му сила, без бутафорни прищевки. Съгласен съм за дължината на стоенето в началото - малко е нелепо. Леон Даниел е проявил голяма точност в анализа и вкус в реализацията. Това личи в цялостната овладяност на сценичното пространство и актьорското поведение в него развива различните си проявления. Съгласен съм, че в представлението звучат и други теми - но те по-скоро са сюжетни връзки, не са най-важните. Без съмнение премиерата на 14 декември ще се състои, защото и сега на репетицията спектакълът показва своята истинска физиономия. Вярвам в крайния резултат.

БАСИЛ СТЕФАНОВ. Благодаря за критичните изказвания. Те отговарят на новия дух на нашия съвет.

КОНСТАНТИН ИЛИЕВ. Не виждам нищо ново в заседанията на художествения съвет. Промяна няма освен ако не отчетем, че не се записва на магнетофон и няма стенограф, а измъчваме Антония Каракостова да записва.

БАСИЛ СТЕФАНОВ. Обаче никой не знае какво пише Антония.

КОНСТАНТИН ИЛИЕВ. Едно не разбрах, можем да говорим колкото си искаме, да имаме амбиции и възможности да правим хубав театър, но не знам какво ще правим с техническата страна на спектаклите си. Оказва се по-лесно е да поставиш добре една пиеса, отколкото технически да я осигуриш. Дъждът, който вали на сцената, никога не може да ме убеди, че е дъжд. Даже не знам как да я окачествя тази проява. Защото вместо дъжд на сцената вали сняг. Защо не знам. По света, където съм ходил, ако трябва да вали дъжд, дъждът си е дъжд. И ефектът си е като хората.

КИРИЛ КАВАДАКОВ. Във връзка с това искам да кажа, че и часовникът не върви, а ние играем достоверност на астрономическото време.

КОНСТАНТИН ИЛИЕВ. Проекцията на Ню Йорк зад прозорците също е доста... нескопосана е меко казано. И изобщо технически нещата стоят на ръба. Други критични бележки сега няма да правя, два месеца съм

участвувал в репетициите и там съм си казвал критичните бележки. Но техническото равнище на представленията ни също допринася за самочувствието на театъра пред софийската публика. Извинете за изказването ми и този път, ако съм накърнил самочувствието на някого от националния ни театър.

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. До тук говориха членове от саморазпусналия се художествен съвет на театъра, от така да се каже с изрази от пиесата - нашия десизирал се художествен съвет. Ако желае някой от гостите да вземе участие в разговора, защото ние днес разговаряме...

КИРИЛ КАВАДАРКОВ. Според мен техническата страна на нещата е по-малкият проблем. В рамките на този спектакъл може би ще можем да го решим безболезнено. Дъждът наистина трябва да е дъжд, часовникът ни не върви, прожекцията е лоша, вратата се клати и клати декора. Големият проблем е, че техническата част на колектива е ужасно неангажирана с работата на този театър. Където съм работил по театрите из страната, нямало е такива служби като тези в Народния театър. Часовник ако е имало на сцената, часовникът е бил обезателно истински и то в театъра на Толбухин. В град Толбухин часовникът на сцената работеше. Седеше един работник отзад и движеше стрелките. Преди 10 години в Пазарджик имаше един човек в реквизита - Попов се казваше. И аз си спомням, че в Радичковия "Януари" велосипедът беше така направен от него, че се въртяха колелетата. Тук в същата постановка велосипедът не само, че не му се въртяха педалите, ами се и клатеше.

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. Затова е Народен театърът тук.

КИРИЛ КАВАДАРКОВ. И той като народа ли? Наистина очудваща незаинтересованост на хората, които обслужват сцената.

ВАСИЛ СТЕФАНОВ. Ще си позволя сега аз да взема думата. Днес наистина има разговор и ние тук водим разговор. Според ритуала би трябвало сега да дам думата на режисьора, а после аз да обобща. Според мен правото да бъде последен в днешния ни разговор е на режисьора, като автор на спектакъла.

Спомням си как през лятната юнска жегата потърсих Леон Даниел, за да преговаряме за евентуална негова постановка на "Юлий Цезар". Той помоли да си помисли два дни, защото е много масова трагедията, иска се много работа и дойде с предложението - "Я, по-добре да направя "Дванадесетте разгневени мъже"". И се хвана яко - дванайсет души, два часа и половина, остро-актуална проблематика. Разчиташе много на актьорите и сега, и тогава и аз се радвам, че не сме се излъгали в пророчествата си при така динамично променящото се време. Спектакълът поставя остри въпроси за съмнението и търсенето на истината, за неприемането на видимото за истина. Въпроси, които продължават да са нужни. Страната ни навлиза в кошмарния кръг - откриване и разобличаване на видимото. Като критик не мога да не оценя трудността, с която се е преборвал режисьорът - в спектакъла перфектно ~~е~~ е аранжирано присъствието, непрекъснатото присъствие на дванадесет души, до най-малките подробности - в дълбочина и широта на сцената. Решението беше намекнато още в перспективата на скицата на декора, която предполагаше повече мизансценното, отколкото изобразителното. И визуалната култура на спектакъла е писана на базата на възможностите на сценографията. С камерата много по-лесно може да се разкадрова разговора на дванайсетте, отколкото са възможностите на сцената и си давам сметка, за трудността, пред която е бил изправен Леон и успеха, с който се е справил с тази трудност. Имаме един чудесно аранжиран режисьорски спектакъл, умело боравещ с пространството и разпределен в пространството като художествени намерения и перспектива на действието. Намерена е и боята и шриха на дванайсетте неравностойни персонажи. По автор има по-богати в характеристиките и по обем като текст, има и по-шрихириани. В спектакъла при-

съществуват почти равностойно и ошетените и неошетените. Искям да ги отбележа, но мисля че самите участници най-добре могат да говорят за творческата си среща с Леон. Тази среща се оказа полезна и се вижда как всички работят с удоволствие. А имаше не малко спънки от различен характер в хода на репетициите.

Днес бяха направени не малко внимателни препоръки, колегиални, много от тях точни. Разговорът не протече хвалебствено. Бележките бяха добронамерени, уместни и аргументирани. Говори се за очертаващата се сполука за театъра. Не за успех - успеха ние сме свикнали да измерваме с касата, а за сполуката на театъра, което е наша свършена работа. Дай боже да имаме и успех.

От бележките, онова, което може да е от полза - Тенев говори за недостиг на мъка, друг - за недостиг на топлина или за някакъв вид недостиг. Спектакълът е в движение - недостигът е обясним. Бележките по смисъл се свързваха с нещо, което да се довнесе в спектакъла.

От първата част стои въпросът - тези хора влизат в залата със самочувствието, че имат да решават прост казус : един младеж убил баща си, видян е от свидетелите и те се събират тук, за да дигнат ръка. Трябва да се наблегне на очевидното, то да изплува на повърхността, то да е движещата сила на реакцията на единадесетте. Макар че има и други мотиви - мача, например. Но основното е, тук ни правят на луди, тръгват да ни разубеждават в очевидността. Съмнението е абсолютно несъстоятелно и трябва да се тръгне от по-високото ниво на конфликта - отхвърлянето на самотния. Това може би ще определи по-точното ситуиране на № 8. Сега Сега Стоян Алексиев започва с по-голяма увереност срещу очевидността за болшинството. Как може - един човек се осмелява да не приеме на доверие очевидността!

Реакцията срещу съмнението на № 8 сега минава под знака на обръщането в позициите на колектив от съмняващи се. А големият проблем е как всеки сам, а не колективно, се усъмнява в очевидното. Тази постигната солидарност между "съмняващите се" ми стои в повече. Колективното е продукт на индивидуалното. От факта, че пет човека са се усъмнили, това съвсем не прави моя проблем при шестия съмняващ се успешно разрешен. Важното за всеки е какво аз ще избира и това е собствен проблем - субективен. А не колективен. Към съмнението може да се хвърли едно око, да се допусне за миг, надали повече. Сега съмняващите се се поддържат - съмнението става обща победа, трудно е някак да го приема. Съпротивата на убедените прави въпроса спортен, важен е за мен - какво ще последва. В този процес на индивидуализираните съмнения може да се подсили страстното търсене на новото доказателство. Тогава № 8 ще се освободи от предварителната увереност и новата писта ще го доведе до ново доказателство. Планът на квартирата, който се донася, за № 8 не е сигурно доказателство или контрааргумент. Хазартът на съмнението трябва да се прокрадва, за да се драматизира процеса на търсенето на истината.

Разбира се има неща, които не мога докрай да отчета като зрител. Музиката е интересна, контрапунктична, шамислена. Находка е, приемам я. Има стил, ритъм, мелодика. Но ми се струва, че във втората половина на първата част тя звучи с по-голяма сила, отколкото би трябвало да бъде. Покрива диалога, текстът чезне. Самото емоционално излъчване на този текст подада под знака на музиката, а художествено то средство е според художествените изисквания. Ейх препоръчал да се помисли за нейното туширане.

И тринайсетте актьора имат творческите си завоевания. При уплътняване на по-висока степен ще настъпи изравняване на ансамбъла. Красимир Спасов говори за необходимостта от натурност на актьорското поведение, вероятно е прав и е така. Но дали по принцип тази отпавна точка изключва театралния привкус? Под натуралност разбирам кинематографичност. Това е търсено и не може да не се каже - постигнато е.

Независимо какъв прием ще има у зрителя този спектакъл - възторжено или по-сдържано, мен ме вълнува. Мисля, че имаме спектакъл достоеен за тази сцена.

Еих пожелал неговата сполука да се превърне в успех.

ЛЕОН ДАНИЕЛ. Радвам се, че актьорите присъствуваха на този разговор. Полезно е за всички нас да чуем първите впечатления на специалисти. Макар че това е втора репетиция с декор, грим, костюм и музика. Смятам, че отсега нататък, ще бъдат полезни срещите със зрителя. Вие като артисти сте си свършили работата, сега всичко е сложено - толкова захар в джибрите колкото трябва, остава да прекипи. Трябва от тук насетне майсторлък и време. Имам чувството, че всеки от най-малката до голямата роля, от най-бедните по-текст до големите в продължение на два часа и половина, очертават тази фигура, която води до болшинството. Страх ме е само от особеностите на публиката, която ни очаква - да не би тя да ви измести. Имам предвид не нещо друго, а малобройността на публиката. Трябва да свикваме с мисълта, че съвременният театър трябва да е театър стоик. Епохата, в която живеем, е на бедния театър. Няма пари за декори - ето, тук използваме стар декор. Няма дъжд, вместо дъжд вали сняг - можем без дъжд, ние играем. Утре може да угасне осветлението - ще го преглътнем. Нищо чудно и това да го няма. Искяхме за дъжда да сложим улуци, не може улуци с вода и то при 60 души персонал, които няма какво да работят. Това не е наш проблем. Ако трябва ще минем без тях - сами ще местим ключове и заключалки. Сами можем да правим всичко - поне да не ни пречат. Защото тази работа, с която се занимаваме, ни е животът.

Ценни неща има в казаното тук днес. Убеден съм в тази суровост. Спектакълът засега особено студенее. И това става ясно сега при цялостно завъртане. Спектакълът се нуждае от тип американска доза сантименталност - тя и сега се проявява, но плахо. Американската пиеса поначало е хепи енд. При нас хепи енда е скрит. Не се получи между тебе /М. Петров/ и Мариус. До сълза не се стигна. Но, Мишо, днес ти направи финала както трябва. Американската сантименталност ще дойде - няма да се крием от нея, а ще минем и през американската суровост. Във всеки каубойски филм - стрелба, преследване - но има и китарка. Стрелят, убиват се, но без китарката не може.

Този номер с бедния театър, ние ще си го приемем и ще си играем до дупка. Фотосът е лош, и без него ще си изиграем спектакъла. Можем. Ние можем. Ако трябва, ще играем и без прожектори. И сега редица неща стават, харесват ми, но имат нужда от финес. Всички останали репетиции ще ги използваме за музиката. Всички думи, които имам да казвам, ще ги кажа с това да я чуя тази музика. Тя ми е четиринайстият партньор и аз съм длъжен да я включа в играта. Разбира се, че трябва да ѝ се намери силата. Но ако сега я оставим на един-два градуса ще я чуваме в празния салон, но при сто души в салона тя изчезва. Тя е за публиката, но е и партньор. Разбира се, че във втория план трябва да стои мъката, болката. Спектакълът е с дванайсет души, които се занимават с един факт и той е очевиден - един човек е убил и сега дванайсетте трябва да го пратят на електрическия стол. Защо се забърках, как се забърках в тази каша, работа ли ми е да осъждам друг човек на смърт? Започва с това, а завършва с дълбокия срам - ние, тринайсетте, насмалко не убихме човек. И публиката трябва да мине с нас този път - пътят не до победата на истината, а до срама пред истината. Срещу очевидността на убийството трябва да се изправи не убежденост в правота /към Стоян Алексиев/, а аз съм несигурен. Трябва да дойде съмнение в моето съмнение. Готов съм да отстъпя. Цялата първа част главното е - по-несигурен. Защо несигурен - защото момчето си го заслужава. А аз имам право да кажа само своето съмнение, убедете ме, може наистина да е убиец. Всичко, което става, е резултат на случайността, а не на тебе. Ти искаш да мислиш - нищо повече. А мисленето е зараза. Тази зараза мобилизира и това Стоян го прави много добре - мисленето става хазарт, спорт. И се засрами. Това е света, в

който играе случайността. Болшинството е право. А може би бъркаме, когато сме болшинство. Вацилът на ураджийството е опасен, той ражда клатушкаща се стихия. От нас винаги се е искало ураджийство, и публиката го е искала и ако се поддадем на публиката, това ще бъде социалистически реализъм. Американците правят същото, но не го наричат социалистически реализъм. Ти много добре знаеш /това е към Стоян Алексиев/, че по улицата ходят хора и убиват други хора. Прав си. Прав си, ама няма доктор. Ужасно е мъчителна мъката. Как се прави? Прави се с още малко. Нещото е не в определението, а в кардиографската неопределеност. Затова сме живи. Защото кардиограма-та е в неопределеността на зигзаците. Определеността е черта, а при черта - теб те няма. Днес, като актьори, вие сте по-твърди, по-сигурни, но тази сигурност е най-несигурната, а клатушкаща се.

Американският театър е основан изцяло по Станиславски, но Станиславски чрез Михаил Чехов. Михаил Чехов го пренася в Америка и ги научава на Станиславски и те това знаят, добре го знаят и го правят. Взимат изцяло затворения театър, ненарушимата четвърта стена. Това са научили и в това са страшно силни. Разбира се тук си има своя тайнственост, има подсъзнание. Този номер трябва да се прави чрез импресионистични петна. Петънце до петънце, малко черничко, малко синичко. Я-а-а, станало розово. А то като гледаш отблизо не е розово, а е бод до бод, от който трябва да се тръгне. Срамът е основното - срамът, че без малко ние тук не убихме. Сега още свършват горди от извършената работа, а трябва да излезете посрани от срам. По една само случайност вие не убихте човек.

БАСИЛ СТЕФАНОВ. Благодаря на всички.

А. Караkostова

/Антония Караkostова/